

Висновки. Досліджуваний матеріал свідчить, що транскрибування і транслітерація власних імен зберігають лаконічність одиниці перекладу та її національний колорит. Ефективним засобом відтворення національно-культурних значень реалій в україномовному перекладі виявилось використання адекватних відповідників елементів іншої культури. Відтворення національного колориту, що відповідає оригіналу, передбачає певну систему відбору мовних елементів [Федоров 2002, с. 396]. Серед напрямків подальших наукових розвідок слід виокремити вивчення особливостей відтворення авторської позиції.

Література

- Брати Грїмм. Казки. Переклад Є. Поповича та С. Скидона. 2004. URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/grimm__tales__ua.htm
- Виноградов В. С. Введение в переводоведение (Общие и лексические вопросы) М. : ИОСО РАО, 2001. 224 с.
- Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М. : ОАО ИГ "Прогресс", 2000. 400 с.
- Демина М. В. Гендерная концептосфера британского сказочного дискурса : от традиции к современности. *Вестник СамГУ*. 2006. №10/2 (50). С. 90 – 97.
- Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при ЛДУ, 1989. 215 с.
- Казки братів Грїмм в чотирьох томах з 180 малюнками / переклад М. Харченка, Ф. Супруна, Д. Корзуна та ін. Київ – Відень, 1919. 162 с.
- Карасик В. И. О типах дискурса *Языковая личность : институциональный и персональный дискурс*. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5 – 20.
- Піхтовнікова Л. С. Стилїстика і синергетика дискурсу *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Х. : Константа, 2005. С. 29 – 35.
- Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. Монография. К. : Фитосоционцентр, 2000. 248 с.
- Селіванова О. О. Світ свідомості в мові : Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
- Сотнікова С. І. Засоби комізму в ономастиконі німецькихнародних казок. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2010. № 930. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Вип. 64. С. 131–135.
- Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. Москва : ООО Издательский Дом "Филология три", 2002. 416 с.
- Эмер Ю. А. Фольклорный концепт : жанрово-дискурсивный аспект. *Вестник ТГУ*. 2010. № 1 (9). С. 91 – 99.
- Kinder- und Hausmärchen. [Gesammelt durch die Brüder Grimm]. Düsseldorf und Zürich, 1995. 845 S.

(Матеріал надійшов до редакції 4.10.19. Прийнято до друку 19.11.19)

УДК: 811.112'373.613

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2020-79-07>

КІЙКО С. В., КУДРЯВЦЕВА О. Д.

(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

kiykosvit@gmail.com

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АБРЕВІАЦІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена розгляду синергетичного потенціалу аббревіації у сучасній німецькій мові. Наведено низку класифікацій та таксономічний опис скорочень у сучасній німецькій мові, які проаналізовано з двох позицій – графемної та морфологічної. Властивості аббревіатур описано з огляду на їх довжину, довжину їх вихідних фраз і фразових сегментів, що використані чи опущені при створенні аббревіатур. Аббревіатури покласифіковано за структурно-формальними ознаками та інформаційним навантаженням окремих літер.

Дослідження має на меті дати відповіді на такі питання: Як розташовані графеми в ініціалізмах? Які моделі аббревіації є найчастотнішими і чи трапляються оказіональні моделі утворення скорочень? Яка середня кількість букв у аббревіатурах? Яке співвідношення ініціалізмів, інших видів аббревіатур та кількості складових у вихідних словосполученнях? Загальна кількість омонімічних скорочень у німецькій мові, виписаних з 5-го видання словника аббревіатур Duden, дорівнює 6403 одиниці, покласифіковані за різними моделями.

Корпус проаналізовано на двох рівнях – графемному та морфологічному. На графемному рівні розглянуто кількість елементів аббревіатур та їхніх вихідних фраз (моделі розташування ініціальних літер та їх співвідношення з вихідними складовими словосполучень), а також способи їх графічного представлення, в той час як морфологічний рівень враховує морфологічний склад аббревіатур і їх вихідні фразові елементи, вживання та пропуск лексичних та функціональних слів.

Встановлено, що розподіл кількості омонімічних аббревіатур залежно від кількості позначуваних ними слів і словосполучень, а також залежність кількості омонімів від довжини аббревіатур описується законом Менцера та вписується у синергетичну модель омонімії.

Ключові слова: аббревіатури, омонімія, закон Менцера, синергетична модель.

Kiyko S. V., Kudriavtseva O. D. Synergetic potential of abbreviation in Modern German. The article deals with the synergetic features of abbreviations in modern German language. It presents an overview of classification and taxonomic arrangement of abbreviations in Modern German and analyzed from two perspectives – orthographic and morphological. The properties of abbreviations are analyzed in terms of their length, the length of their source phrases and phrase elements used or omitted in the creation of abbreviations. The abbreviations are grouped according to structural and formal features and information load of individual letters.

The study aims to provide answers to the following research questions: How are letters and initials arranged in initialisms? Which patterns are frequently used and do incidental patterns of contractions occur? What is the average number of letters in abbreviations? What is the ratio of initialisms, blends, and hybrid forms of clippings and the number of constituents in source phrases? The research was conducted on a large corpus of abbreviations taken from the 5th edition of Duden's Dictionary of Abbreviations. The corpus comprises 6403 homonymic abbreviations, distributed into several abbreviation types.

The corpus is analyzed on two levels – orthographic and morphological. Orthographic level deals with the number of elements of abbreviations and their source phrases (average number and patterns of arrangement of initials and splinters and their ratio to source phrase constituents), as well as the ways of their graphic presentation, while the morphological level considers the word classes of abbreviations and their source phrase elements, and the usage or omission of lexical and function words.

The carried out analysis has shown that distribution of quantity of homonymous abbreviations depending on quantity of designated words and word combinations, and also dependence of quantity of homonyms on length of abbreviations is described by the Menzerath's law and entered in synergetic homonymy model.

Key words: abbreviations, homonymy, Menzerath's law, synergetic model.

Абревіація – це надзвичайно продуктивний спосіб словотвору, який полягає у створенні одиниць вторинної номінації зі статусом слова внаслідок усічення будь-яких лінійних частин джерела мотивації [Кубрякова 2013, с. 71]. Абревіатури займають значне місце в системі сучасних мов: швидкий розвиток науки і техніки, промисловості і виробництва, а з ними і фахових мов зумовили безперервний процес формування нових скорочень. Виникнення абревіатур пояснюють також лінгвістичними факторами, а саме прагненням до економії мовних зусиль: абревіатури скорочують незручні в користуванні довгі найменування технічних винаходів, підприємств і організацій тощо, допомагають вмістити велику кількість інформації в малий за обсягом текст, сприяють пришвидшенню темпу мовлення [Schlobinski 2009, с. 3-4]. Через низьку ступінь понятійної віднесеності абревіатури належать до символічних найменувань, основна функція яких – позначати, називати об'єкт, не характеризуючи його [Суперанская 2009, с. 195].

Актуальність дослідження абревіації зумовлена тенденцією до економії мовних зусиль та уніфікації мовних засобів у межах лінгвосинергетичної парадигми, яка дозволяє всебічно розглянути цей поширений спосіб словотвору. Абревіатури займають значне місце в системі сучасних мов. Продуктивність абревіації можна продемонструвати на обсягах Інтернет-словників скорочень, як-от: словник акронімів та абревіатур англійської мови – більш ніж 1 млн. скорочень (www.acronymfinder.com), словник абревіатур німецької мови – більш ніж 100 тисяч скорочень (www.abkuerzungen.de), «Словник скорочень української мови» – 10500 (<http://ukrskor.info>) тощо. При такій великій кількості скорочених слів зростає тенденція до їх омонімізації.

Під абревіальною омонімією ми розуміємо повний збіг графічного і фонетичного вираження двох або більше абревіальних лексем при нетотожності змісту. Так, у результаті скорочення іменника *Universität* „університет” з'явилося слово *Uni*², омонімічне іменнику *Uni*¹ „однотонний колір” та незмінюваному прикметнику *uni* „однотонний”. Омонімізація може відбуватися й при ініціальному скороченні словосполучення, коли акронім, що утворився, збігається за формою зі звичайним словом, як-от: акронім *TAT* (Theater am Turm; thematischer Apperzeptionstest; TransAtlantic Telephone Cable; Turn-around-Time) й іменник *die Tat* „дія, вчинок”.

Якщо абревіація в різних мовах досліджена досить широко, то абревіальна омонімія й синергетичний потенціал абревіації досі були предметом лише декількох розвідок. Так, аналіз омонімії абревіатур на матеріалі німецької й української мов у порівняльному плані здійснено в ґрунтовній праці М. Турчин [Турчин 2001]. Матеріалом дослідження слугували понад 45000 скорочень, які авторка поділила на кілька груп: літерні графічно-фонетичні скорочення, літерно-звукові графічно-фонетичні скорочення, графічні скорочення (літерні, усічення, контракції, комбіновані). Авторка доходить висновку, що домінуючу групу серед

скорочень обох мов займають літерні скорочення та усічення [Турчин 2001, с. 26-29]. На жаль, у роботі відсутні кількісні дані розповсюдженості омонімів-аббревіатур певних типів.

На відміну від попередньої роботи, аналіз фактичного матеріалу латинської мови в дослідженні К. В. Третьякової проводився на основі кількісних підрахунків і засвідчив стале проникнення омонімії до системи аббревіації (649 випадків із 1440 опрацьованих). За підрахунками авторки, найхарактернішим типом скорочення слів у латинській мові виявилися ініціальні аббревіатури (612 одиниць). Серед них переважають одночленні (331), наприклад, *c / C* (18 слів): *Cibos, cum, Caesar, Caia, Cains, Causa, Censor, Centuria, circa, Civis, Colonia, Comitialis, Condemno, Conors, Consul, Curo, Custos*. Двочленних зафіксовано 206, наприклад, *T.F.* (4 словосполучення): *Testamentum Fecit, Titi Filius, Titulum Fecit, Titus Flavius*. Кількість тричленних дорівнює 21, чотиричленних – 3, п'ятичленних – 1 аббревіатура [Третьякова 2010, с. 235-236].

Безумовно, формальний критерій, представлений у наведених класифікаціях, може задовольнити дослідника лише на першому етапі роботи. Далі закономірно виникають такі питання: які причини призводять до того, що з однакового вихідного матеріалу (повне найменування) виникають такі різні, навіть за формальною ознакою, скорочені найменування; чи не є це свідченням того, що в кожному із способів скорочення проявляються особливості різних ментальних процесів або різні боки одного і того ж ментального процесу? Як відомо, що утворення вербального знаку в процесі аббревіації представляє одну з форм реалізації універсального для ментальних процесів механізму компресії [Кубрякова 2013, с. 88]. Сутність механізму компресії полягає в «згортанні» компонентів смислу, які стали операційними в процесі комунікації, до певних інформаційно значущих елементів. Оскільки компресія відбувається не за довільними моделями, можна припустити, що розподіл різних типів і моделей аббревіатур підлягатиме певним статистичним законам.

Мета нашого дослідження – встановити мінімальну і максимальну довжину омонімічних аббревіатур, виявити переважання аббревіатур певних типів і прослідкувати синергетичний потенціал аббревіації в німецькій мові. **Предмет** дослідження – омонімічні аббревіатури сучасної німецької мови. **Об'єкт** дослідження – системна організація аббревіатур у світлі закону „найменшого зусилля” та її відповідність намірам мовця до раціональної комунікації.

Загальна кількість омонімічних скорочень у німецькій мові, виписаних зі словника аббревіатур Duden [Steinhauer 2005], дорівнює 6403 одиниці, що становить 12,8% від загальної кількості скорочень (50 000). Цей показник підкреслює не випадковий характер омонімії аббревіатур. Варто також зазначити, що омонімія аббревіатур трапляється учетверо частіше, ніж омонімія лексем: загальна кількість омонімів-слів, виписаних зі словника Duden [Drosdowski 2006] (200 тис. статей) склала 5788 одиниць, що становить усього 2,9% слів, наведених у тлумачному словнику.

Омонімічні аббревіатури в німецькій мові об'єднують у середньому під одним формативом 3,9 омонімів, тобто, 6403 аббревіатури позначають 24991 різних слів та словосполучень (див. табл. 1). Як видно з таблиці 1, найбільша кількість омонімічних аббревіатур (2965 скорочень) служить для позначення двох різних слів або словосполучень, як-от: *Mskr.* (Manuskript; Maskerade), *w.u.* (weiter unten; wie unten) тощо. Далі слідують за спадом скорочення, які позначають три, чотири і т.д. різні означувані, як-от:

- три означувані: *Rb.* (Rabatt; Rechnungsbüro; Reihensbild), *Therm.* (Thermograph; Thermometer; Thermostat);
- чотири означувані: *OBA* (Oberbauamtman; Oberbergamt; Oberbundesanwalt; Ortsbildungsausschuss), *P.-St.* (Personalstelle; Personenstand; Poststempel; Projektstufe);
- п'ять означуваних: *Kom.* (Komiker; Komität; Komitee; Kommune[n]; Komödie), *ZT* (Zahltaste; Zahlungstermin; Zeittakt; Zolltarif; zone time) тощо.

Таблиця 1

Розподіл абревіатур за кількістю омонімів

Кількість омонімів	Кількість абревіатур	Σ	Кількість омонімів	Кількість абревіатур	Σ
2	2965	5930	22	3	66
3	1393	4179	23	6	138
4	667	2668	24	7	189
5	347	1735	25	3	75
6	246	1476	26	3	78
7	189	1323	27	3	81
8	117	936	28	2	56
9	93	837	29	2	58
10	59	590	31	1	31
11	64	704	32	1	32
12	42	504	33	2	66
13	33	429	34	1	34
14	32	448	37	2	74
15	25	375	38	1	38
16	24	384	40	1	40
17	13	221	41	1	41
18	10	180	46	1	46
19	12	228	51	1	51
20	16	320	78	1	78
21	12	252	Усього	6403	24991

Перевіримо, чи розподіл кількості омонімічних абревіатур залежно від кількості позначуваних ними слів чи словосполучень підлягає певним статистичним законам. За вихідну гіпотезу приймемо твердження, що ця залежність описується законом Менцерата, який був відкритий у 1954 р. [Menzerath 1954, с. 100] та доопрацьований у 1980 р. [Altmann 1980, с. 1-10]. Закон Менцерата передбачає, що розміри складових конструкції зменшуються зі збільшенням самої конструкції. Чим довше, наприклад, речення (виміряне кількістю підрядних речень, які входять до його складу), тим коротші підрядні речення, які входять до його складу (виміряні кількістю слів); чим довше слово (у складах чи морфах), тим коротші склади або слова у фонемах [Best 2006, с. 94-98]. У нашому випадку закон Менцерата модифікується так: кількість омонімічних абревіатур зменшується зі зростанням кількості слів та словосполучень, які вони позначають. З огляду на сказане вище прийнятною моделлю опису згаданої залежності повинна бути формула:

$$y = ax^b e^{-cx}$$

де x та y – змінні,

a, b, c – параметри [Кійко 2016, с. 243].

Перевірка висунутої гіпотези здійснювалася за допомогою спеціальної комп'ютерної програми NLREG [Sherrod 2010]. Статистичні обрахунки показують, що розподіл кількості омонімічних абревіатур за кількістю позначуваних ними слів і словосполучень описуються законом Менцерата (див. табл. 2). Величина коефіцієнта детермінації D , який вказує на відповідність емпіричних даних теоретично очікуваним, дорівнює 0,9987 (99,87%), що значно вище критичного значення $D \geq 0,80$. Це свідчить про високу відповідність між формулою та отриманими даними.

Отже, результат обрахунків повністю доводить правильність гіпотези про те, що закон Менцерата, який справджується на різних мовних рівнях – від звуків до морфології, лексики і

навіть синтаксису, описує також розподіл кількості омонімічних аббревіатур залежно від кількості позначуваних ними слів та словосполучень.

Таблиця 2
Розподіл аббревіатур за кількістю омонімів

Кількість омонімів	Кількість аббревіатур	Теоретична кількість	Кількість омонімів	Кількість аббревіатур	Теоретична кількість
2	2965	2976,32	22	3	1,23
3	1393	1331,55	23	6	0,93
4	667	706,82	24	7	0,7
5	347	412,06	25	3	0,53
6	246	254,89	26	3	0,41
7	189	164,25	27	3	0,31
8	117	109,06	28	2	0,24
9	93	74,09	29	2	0,18
10	59	51,25	31	1	0,11
11	64	35,97	32	1	0,08
12	42	25,55	33	2	0,06
13	33	18,34	34	1	0,05
14	32	13,27	37	2	0,02
15	25	9,68	38	1	0,02
16	24	7,11	40	1	0,01
17	13	5,24	41	1	0,008
18	10	3,89	46	1	0,002
19	12	2,9	51	1	0,0007
20	16	2,17	78	1	0
21	12	1,63	Усього	6403	6403
Величини змінних: $x = 22,9487$ $y = 164,1282$			Величини параметрів: $a = 12532,7877$ $b = -1,45203$		

Найбільша кількість означуваних зафіксована для скорочень:

- *Pr.* (78 слів): *Präambel; Pracht; Prädikat; Praktik[en]; Praktikant; Praktikum; Prälat; Praline; Prämie; Prämisse; Prärie; Präsens; Präsent; Präses; Präsident; Präsidentschaft; Präsidium; Praxis; Präzision; Prediger; Preis; Prestige; Preuße[n]; Prima; Primaner[in]; Primarius; Primat; Primiz; Primiziant; Primus; Prinz; Prinzip; Prior; Priorität; Prisma; Probe; Problem; Profess; Professional; Professor; Profi; Profil; Profit; Prognose; Programm; Progress; Progression; Projekt; Projektion; Projektor; Prokura; Prokurist; Prolog; Prolongation; Promenade; Promille; Prominenz; Promoter; Pronomen; Prophet; Proportion; Proporz; Propst; Propstei; Prosa; Prospekt; Protektion; Protektorat; Protest; Protestant; Protestantismus; Prothese; Protokoll; Proton; Provenienz; Proviant; Provinz; Provision; Provisorium; Provokateur; Provokation; Prozent; Prozess; Prüderie; Prüfer; Prüfung; Prunk;*
- *St.* (51 слово): *Saint; Satang; Sankt; Staat; Stab; Stabilität; Stadt; Stadion; Stadium; Staffel; Stahl; Stamm; Stand; Standard; Standarte; Stande; Stander; Stange; Stapel; Starke; Start; Statik; Station; Statistik; Status; Statut; Stecker; Stein; Stelle; Stellung; Steuer[n]; Stift; Stil; Stimme; Stimmung; Stock[werk]; Stollen; Stopper; Stoss; Stose; Stuck; Student[in]; Studie; Studio; Studium; Stufe[n]; Stunde; Stürmer; Sturz; Stute; Stütze.*

Як бачимо з наведених прикладів, основою для виникнення омонімічних аббревіатур є не збіги у фонетичному розвитку чи розпад полісемії, а інші чинники, зокрема, інформаційне навантаження окремих літер, насамперед, ініціальних, а також особливості фонетичної структури складу в німецькій мові. Зупинимося на цих чинниках детальніше.

В утворенні омонімічних аббревіатур відмічено всі 26 літер німецького алфавіту. При цьому омонімічне навантаження окремих літер різне. Найбільша кількість омонімічних аббревіатур припадає на ініціальну літеру *P* (у середньому 4,41), далі слідують літери *K* (4,38) і *V* (4,34). Переважання омонімічних аббревіатур з вказаними початковими літерами зумовлено, насамперед, частотністю слів *Partei, Personal, Presse, privat, Parlament, Produktion, Post, Prüfung, Preis; Kommission, Konferenz, katholisch; Verband, Verein, Vereinigung*, сполучення з якими скорочуються до аббревіатур, як-от:

PV: Parteivorsitzender; Parteivorstand; passive Lohnveredelung; Personalversammlung; Personalverwaltung; Personalvorschriften; Personenverkehr; Personenversicherer; Pfarrverband; Pflegeversicherung; Photovoltaik; Plasmavolumen; Polizeiverordnung; Polizeiverwaltung; Postverkehr; Postvermerk; Postvertrag; Postverwalter; Preisverordnung; Prüfvorschrift;

KEK: Kommission zur Ermittlung der Konzentration im Medienbereich; Konferenz der Europäischen Kirchen; Konzerneinkaufskonferenz;

VDM: Verband der Deutschen Milchwirtschaft; Verband der Deutschen Möbelindustrie; Verband Deutscher Makler; Verband Deutscher Meteorologen; Verband Deutscher Mineralbrunnen; Verein Deutscher Metallhändler; Vereinigte Deutsche Metallwerke; Vereinigung für Dental-Materialkunde тощо.

Умлаути на початку аббревіатур відмічаються рідко. Середнє омонімічне навантаження ініціальних літер коливається від 2 до 4,41, а літери розміщені за спадом омонімічного навантаження в такому порядку: *P, K, V, T, G, B, A, S, L, R, E, Q, D, W, F, O, M, U, H, Z, N, X, I, J, C, Y*. Щоб перевірити, чи пов'язане омонімічне навантаження окремих ініціальних літер з частотністю певних слів на цю літеру, слід отримати дані про навантаженість окремих літер німецького алфавіту. Ці дані ми підраховали на основі однотомного тлумачного словника Duden [Duden 2006], який містить близько 130 тисяч слів. За словниковим потенціалом літери німецького алфавіту розміщені таким чином: *S, A, H, K, B, G, E, F, P, M, V, W, D, R, T, U, L, Z, N, I, O, C, J, Q, Y, X*. Присвоїмо літерам у першому і другому випадках ранги і встановимо коефіцієнт рангової кореляції між ініціальними літерами у складі аббревіатур та в словнику.

Обрахунки коефіцієнта рангової кореляції показали, що при числі ступенів свободи $d_f = 24$ отриманий нами результат $\rho_{24; 0,05} = 0,658$ вищий за критичне значення 0,39. Це означає, що чим вищий словниковий потенціал певної літери, тим частіше вона входить як ініціальна до складу омонімічних аббревіатур.

Омонімію створюють зазвичай скорочення, в яких кожне слово або частини складного слова представлені однією літерою, як-от: *VAP* (value added per person; Verband aktiver Pharmaunternehmen; Verein der Ausländischen Presse; Vereinigung der Arbeitgeberverbände der Deutschen Papierindustrie; Verlagsabgabepreis; Versorgungsanstalt der Deutschen Post; Verträge für die arbeitsrechtliche Praxis). Їх кількість дорівнює 3534 аббревіатури, що складає 55,2% усіх зафіксованих омонімічних скорочень. Той факт, що при скороченні залишаються саме ініціальні літери слів чи словосполучень, можна пояснити теорією інформації. Встановлено, що на письмі початкові літери несуть найбільшу кількість інформації. Крім того, при скороченні найчастіше залишаються приголосні. Фонетичні і психолінгвістичні експерименти на матеріалі різних мов вказують на те, що приголосні несуть в мовленні більше комунікативне навантаження, ніж голосні. Це зумовлено, очевидно, більш високою ідентифікацією і стійкістю до перешкод приголосних порівняно з голосними. Крім того, встановлено, що в приголосних комунікативне навантаження вище, ніж у голосних [Солсо 2006, с. 206-208].

Зібраний матеріал дозволив виявити такий кількісний розподіл омонімічних аббревіатур у зв'язку з довжиною скороченого слова в літерах:

- одна літера (101 аббревіатур), як-от: *I* (Imperator; Imperium; Industrie; Insel; Inspektion; Institut);

- дві літери (1227 аббревіатур): *TK* (Tarifkommission; Techniker Krankenkasse; Technische Konferenz; Technische Kommission; technische Konstruktion; technische

Kurzbeschreibung[en]; Teilkasko; Telekommunikation; Temperaturkoeffizient; Temperaturkompensation; topographische Karte; Totalkapazität; Tropfkörper);

• три літери (3396 абрєвіатур): *DTA* (Datentrageraustausch; Deutsche Trainer-Akademie; Deutscher Turnerausschuss; Differenzialthermoanalyse);

• чотири літери (943 абрєвіатури): *Phys.* (Physik; Physikum; Physiognomie; Physiologie);

• п'ять літер (380 абрєвіатур): *FIRST* (Forum of Incident Response and Security Teams; Fraunhofer-Institut fur Rechnerarchitektur und Softwaretechnik);

• шість літер (212 абрєвіатур): *D-Linie* (Demarkationslinie; Doppellinie);

• сім літер (94 абрєвіатури): *Doppelz.* (Doppelzentner; Doppelzimmer);

• вісім літер (38 абрєвіатур): *mittelfr.* (mittelfränkisch; mittelfristisch);

• дев'ять літер (11 абрєвіатур): *Ausl.-Vertr.* (Auslandsvertretung[en]; Auslieferungsvertrag);

• 10 літер (1 приклад): *Besch.-Nachw.* (Beschaffungsnachweis; Beschäftigungsnachweis).

Однолітерні скорочення становлять 1,6% від загальної кількості омонімічних абрєвіатур. Число дволітерних абрєвіатур зростає порівняно з однолітерними у 12 разів. Такий приріст відбувається внаслідок того, що в сферу абрєвіації включаються два елементи, і в комбінаториці це відчутно розширює словотвірні можливості, оскільки скорочується не окреме слово, а, як правило, словосполучення. Пік скорочень припадає на абрєвіатури з трьох літер, далі йде зменшення кількості слів зі збільшенням довжини скорочень.

Переважання трилітерних омонімічних абрєвіатур зумовлене, на нашу думку, їх структурним збігом з типовим німецьким складом. Установлено, що склади в німецькій мові розподіляються за 17-ма типами складових структур, з яких найчастотнішими є трилітерні, зокрема, *CVC* (приголосний – голосний – приголосний) і *CCV* (приголосний – приголосний – голосний), як-от: *kla-gen, tan-zen, mit dem Bru-der* тощо. Ядром німецького складу є голосний, який маркує праву межу складу, іноді за наявності приголосного як передньої межі. Якщо ланцюжок графем в абрєвіатурі відповідає наведеним критеріям і може вимовлятися без хіатуса, то таке скорочення закріпиться у мовленні і, ймовірно, витіснить початкову форму. Подальше збільшення кількості літер у скороченні (від чотирьох до десяти) веде до виродження омонімічності абрєвіатур, оскільки вони практично стають індивідуальними.

Перевіримо, чи описується залежність кількості омонімів від довжини абрєвіатур певним статистичним законом. Як і в попередньому випадку, спробуємо застосувати закон Менцерата для опису отриманого нами розподілу (див. табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл омонімів за довжиною абрєвіатур

Кількість літер	Емпірична кількість абрєвіатур	Теоретична кількість абрєвіатур
1	101	2,08
2	1227	1240,26
3	3396	3378,21
4	943	1012,99
5	380	90,67
6	212	3,78
7	94	0,09
8	38	0,001
9	11	0
10	1	0
Усього	6403	6403
Величини змінних: $x = 5,5$ $y = 640,3$		Величини параметрів: $a = 1518,5244$ $b = 18,7333$

Результати підрахунків коефіцієнта детермінації показали, що його величина $D = 0,9848$ (98,48 %) вища за критичну $D \geq 0,80$. Це свідчить про високу відповідність між

формулою та отриманими даними й означає, що розподіл означуваних за довжиною омонімічних абревіатур не є випадковим явищем.

Розглянемо тепер залежність кількості омонімів від структурно-формальних ознак абревіатур. Для цього поділимо всі досліджувані абревіатури на 13 груп (6 графічних, 6 фонетичних та одну ізольовану), враховуючи наявні класифікації скорочень:

1) графічні скорочення, які вживають на письмі і розшифровують в усному мовленні:

а) усичення, тобто скорочення слова за рахунок його кінцевих частин, як-от: *Einz.* (Einzahl; Einzahlung; Einzäunung; Einzel; Einziehung; Einzug);

б) контрактури, які складаються з початкового і кінцевого компонентів слова або з графем, які несуть у слові найбільше інформаційне навантаження, як-от: *Fstm.* (Festmeter; Festmiete; Forstmeister; Fürstentum), *Hptw.* (Hauptwache; Hauptwerk; Hauptwort; Hauptwörter);

в) літерно-ініціальні абревіатури, які є графічними скороченнями початкових компонентів словосполучень, як-от: *l.A.* (laut Akte[n]; laut Angabe[n]; laut Angebot; laut Auftrag; laut Auskunft);

г) літерно-структурні абревіатури, які є графічними скороченнями початкових компонентів складних слів, як-от: *Fh.* (Fachhandel; Fachhändler; Forsthaus);

д) комбіновані абревіатури, які є нерегулярними скороченнями, що містять як графеми, так і склади, наприклад: *VersA* (Versicherungsamt; Versicherungsanstalt; Versorgungsamt; Versorgungsanstalt; Versuchsamt; Versuchsanstalt);

е) складні абревіатури, окремі складові яких пишуть через дефіс і сигналізують, таким чином, що абревіатура утворена зі словосполучення або складного слова, як-от: *Sch.-W.* (Schatzwert; Schaumwein; Scheinwerfer; Schiffswerft; Schutzwall; Schutzwand);

2) абревіатури, які є самостійними словами, мають усі граматичні ознаки, здатні відмінюватися і утворювати форми множини:

а) ініціалізми, які виникли у результаті скорочення літерного запису слова або словосполучення до однієї або двох букв кореня: *DGA* (Deutsche Gesellschaft für Andrologie; Deutsche Gesellschaft für Angiologie/Gefäßmedizin; Deutscher Druckgasausschuss);

б) складові абревіатури, які виникли внаслідок усичення з одночасним стягненням початкового і кінцевого компонентів складного слова або кожного компонента словосполучення до розмірів одного слова: *Hiwi* (Hilfswilliger; Hilfswissenschaft[ler/-in]);

в) змішані абревіатури: *E-Modul* (Elastizitätsmodul; Elektrizitätsmodul);

г) складноскорочені слова: *Haribo* (Hans + Riegel + Bonn), *Persil* (Perborat + Silikat);

д) апокопи, які виникли внаслідок усичення кінцевої частини слова, проте, на відміну від графічних скорочень, не потребують розшифровки в усному мовленні: *Maxi* (Maxirock; Maxikleid; Maxisingle; Maxi-CD), *Demo* (Demonstration; Demoaufnahme);

е) фінальні слова, де внаслідок усичення залишається фінальна частина: *Band* (Mess-, Fahr-, Ziel-, Förder-, Fließband), *Schirm* (Regen-, Bild-, Fall-, Lampenschirm);

3) ізольовані утворення, які складаються з кількох морфем з подвоєним останнім компонентом, який вказує на множину, найвищий ступінь чогось або почерговість, як-от: *ff.* (folgende [Seiten, Paragraphen o. Ä.]), *fff* (fortississimo; von höchster Feinheit).

Ця класифікація уможливує поділ абревіатур не на основі якоїсь однієї ознаки, а поєднання двох визначальних характеристик – способу скорочення (літерне, складове, змішане) і вимови (графічні та фонетичні). Крім того, наведений поділ досить детальний, щоб отримати основні групи абревіатур, які відрізняються одна від одної суттєвими ознаками. Проте під час обрахунків виявилось, що група ініціалізмів найчисельніша і суттєво переважає інші групи абревіатур. Тому ми розділити ініціалізми на дві підгрупи залежно від того, чи скорочували складне слово (структурні ініціалізми), чи словосполучення (синтаксичні ініціалізми), як-от: *BFB* (Bachfestbuch; Branchenfernsprechbuch) і *BfB* (Bundesanstalt für Bodenforschung; Bundesmonopolverwaltung für Branntwein; Bundesverband der freien Berufe). Результати обчислень кількості омонімічних абревіатур залежно від їх структурно-формальних особливостей наведено в таблиці 4 (див. табл. 4).

Таблиця 4

Величини розподілу омонімічних абревіатур за структурними моделями

Структурно-формальні моделі	Кількість абревіатур	Структурно-формальні моделі	Кількість абревіатур
Графічні		Фонетичні	
Усічення	1752	Структурні ініціалізми	1273
Контрактури	456	Синтаксичні ініціалізми	1925
Літерно-ініціальні	334	Складові	12
Літерно-структурні	190	Змішані	8
Комбіновані	173	Складноскорочені	0
Складні	271	Апокопи	4
Ізольовані утворення	5	Фінальні слова	0

Згідно з таблицею 4, найчисельнішою виявилася група синтаксичних ініціалізмів (1925 абревіатур, 30,1% усіх омонімічних скорочень), далі слідує за спадом усічення (1752 абревіатури, 27,4%) і структурні ініціалізми (1273 абревіатури, 19,9%). Суттєве переважання цих трьох типів омонімічних абревіатур (77,3% усіх омонімічних скорочень) зумовлене основним інформаційним навантаженням початкових літер слова.

Ініціалізми (як структурні, так і синтаксичні) найчастіше мають номінативний характер, тобто є позначеннями предметів або явищ і належать до класу іменників, як-от: *ICE* (InterCityExpress; In-Circuit-Emulator[en]; Informations-Centrale Eiskrem; intelligent concept extraction; International Chemical Environment; International Cultural Exchange; internet chat exchange; Istituto Nazionale per il Commercio Estero). Вони відрізняються від більшості абревіатур тим, що звучання в них пов'язане зі значенням не безпосередньо, а через відповідне складне слово чи словосполучення, на основі яких вони виникли. Щоб зрозуміти смисл ініціалізмів, слід зіставити їх з прототипом, інакше (при невідомій розшифровці) ініціалізми будуть немотивованими словами, значення яких слід запам'ятовувати. Для ініціалізмів характерні значно глибші семіотичні перетворення, при яких виникає нова лексема, яка відокремлюється від початкової одиниці одночасно графічно й фонетично, а іноді також семантично і граматично.

Ініціалізми утворюються не на морфемному, а на графічному і фонемному рівнях. В основі появи ініціалізмів лежить графічна елімінація, і тільки пізніше відбувається процес фонемізації. При цьому виявляється феноменальна здатність ініціалізмів пристосовуватися до потреб мовлення: виникаючи з набору графем, ініціалізми асимілюються у мовленні, підлаштовуються під його закони, стають самостійними лексемами і продовжують своє існування нарівні з повнозначними словами, а іноді навіть витісняють свої повні форми з ужитку, наприклад, *die UNO / die UN* замість *United Nations Organization*. Цій асиміляції сприяє подібність абревіатур до повнозначних слів, яка виявляється насамперед у фонетичних параметрах: збігу зі звуковим наповненням і поділом на склади німецьких слів.

Окремі омонімічні ініціалізми збіглися в звучанні зі звичними лексемами, як-от: *EVA* (energetische Verwertungsanlage; Einzelspaltrohr-Versuchs-Anlage; Eisenbahn-Verkehrsmittel AG; Echtzeitsystem für Vertriebsdisposition mit Auskunftsdienst), *LUST* (Liste unabhängiger Studenten; logical unit settings targets). У таких ініціалізмах зникла початкова мотивація лексем, з якими вони перебувають в омонімічних відношеннях, проте з'явилася вторинна мотивація, спрямована не тільки на відповідне звучання (як у звичайних словах), але й на пов'язаність з певним значенням. Абревіатури цього типу часто трапляються в рекламних текстах, розрахованих на ефект „обманутого очікування”, якого досягають при розшифруванні ініціалізмів. Саме омонімія ініціалізма й лексеми викликає позитивні конотації в реципієнта.

При усіченні скупчення голосних та приголосних усувають. Характер усічення відповідає домінуючим ознакам фонемного кінця основи, що належить до певної частини

мови, як-от: *Kom.* (Komiker; Komität; Komitee; Kommune[n]; Komödie), *geb.* (gebaut; gebildet; gebogen; geboren; geboten; gebunden; gebürtig). Різновидом усічення є абрєвіатурне усічення, яке не залежить від морфемного членування основи. Від слова залишається його кореневий морф або його частина, як-от: *Neuw.* (Neuwahl[en]; Neuwert; Neuwort), *Verg.* (Vergabe; Vergangenheit; Vergaser; Vergehen; Vergeltung; Vergessenheit; Vergesslichkeit; Vergiftung; Vergoldung; Vergünstigung; Vergütung). Проте в обох випадках розшифрування усічення не становить труднощів, що й сприяє поширенню такого виду омонімічних абрєвіатур.

Кількість зафіксованих омонімічних контрактур складає 456 абрєвіатур (7,1% усіх омонімічних скорочень). При контракції слово скорочують за рахунок пропуску декількох літер, проте воно не втрачає впізнаваності і в усному мовленні озвучується як відповідне повне слово, наприклад: *Vk.* (Vakanz; Vakant; Verkauf; Verkäufer; Verkehr; Verteilerkasten; Volkskunst; Vollkasko).

Літерно-ініціальні й літерно-структурні абрєвіатури відрізняються від ініціалізмів обов'язковою наявністю крапки в кінці, що свідчить про відсутність фонетичної реалізації скороченого варіанта. Такі абрєвіатури існують лише на письмі, а в усному мовленні використовують початкову повну форму, наприклад: *o.U.* (ohne Umsatz; ohne Umsatzsteuer; ohne Unterschied; ohne Untersuchung), *Lw.* (Landwehr; Landwirt; Landwirtschaft; Lebenswerk; Lehnwort; Leihwagen; Leinwand; Leistungswert; Leitungswasser; Lieferwagen; Luftwaffe). Менша кількість омонімічних літерно-ініціальних й літерно-структурних абрєвіатур зумовлена меншою частотою скорочень цього типу в словнику.

Складні омонімічні абрєвіатури представлені у нашій вибірці 271-м скороченням, утвореним зі словосполучення або складного слова, як-от: *Sch.-W.* (Schatzwert; Schaumwein; Schiffswerft; Scheinwerfer; Schutzwall; Schutzwälle; Schutzwand; Schutzwände). До цієї групи входять складні абрєвіатури на кшталт *Besch.-Nachw.*, *Kons.-Vertr.*, *Entw-Progr.*, *Vertr.-Ges.*, *Ausf.-Kontr.* тощо.

Низька кількість омонімічних комбінованих абрєвіатур (173 скорочення, 2,7%) зумовлена їх структурою: це нерегулярні скорочення, які містять як графеми, так і склади, як-от: *VSt* (Verbindungsstelle; Vergnügungssteuer; Verkaufsstelle; Vermittlungsstelle; Vermögensstelle; Vermögenssteuer; Verteilungsstelle; Verwaltungsstelle; Vorsteuer), *ZASt* (zentrale Auskunftsstelle; zentrale Abrechnungsstelle; zentrale Aufnahmestelle; Zollaufsichtsstelle).

Складові абрєвіатури, які виникли внаслідок усічення з одночасним стягненням початкового і кінцевого компонентів складного слова чи кожного компонента словосполучення до розмірів одного слова, представлені лише 12-ма омонімічними абрєвіатурами, як-от: *Stabi* (Staatsbibliothek; Stadtbibliothek), *Schupo* (Schutzpolizei; Schutzpolizist), *Gewi* (Geisteswissenschaften; Gesellschaftswissenschaften). Процес абрєвіації охоплює в них не тільки графічну, але й фонетичну форму позначувального: скорочене слово читають за чинними орфографічними правилами як звичайне слово. Проте скорочення слова не до ініціальної літери, а до складу зменшує кількість слів і словосполучень, яке складова абрєвіатура може позначати.

Змішані абрєвіатури на кшталт *E-Modul*, *D-Linie*, *U-Bahn*, *H-Milch*, *U-Boot*, *U-Haft*, які складаються зі скороченого до ініціальної літери залежного та повнозначного основного слова, трапляються у вибірці лише 8 разів, що зумовлено як їх низькою частотою у словнику, так і нездатністю об'єднувати під одним формативом декілька означуваних.

Найменша кількість омонімічних абрєвіатур зафіксована серед апокоп (4 скорочення, 0,06 %). В їх основі лежить яскраво виражений морфологічний спосіб творення: апокопа завжди збігається з морфологічною межею слова, і з двох коренів, які утворюють складне слово, завжди відкидають другий і зберігають перший. Апокопи, які виникли як колоквиальні, іноді жаргонні слова, упродовж тривалого й регулярного вживання втрачають своє початкове стилістичне забарвлення і входять до загальноновживаної лексики як нейтральні одиниці. При цьому в більшості апокоп економічність у лінійному плані поєднана з великою інформаційною ємністю, експресивністю, емоційною оцінністю, тобто з усіма

параметрами, які властиві більшості розмовних слів, наприклад: *Mikro* (Mikrofon; Mikrowellengerät). Апокопи характерні також для професійних жаргонів (медичних працівників, військових), студентського сленгу, як-от: *Demo* (Demonstartion; Demoaufnahme).

Фінальні слова у нашій вибірці не трапляються, оскільки вони не включені до словника скорочень Duden [Steinhauer 2005] з тих міркувань, що їх статус – абрєвіатури чи повнозначного слова – до кінця не визначений. Проте автори словника зазначають, що апокопи та фінальні слова мають низку переваг перед їх повними аналогами. Вони коротші і в структурному відношенні зручніші для вживання, стилістично менш офіційні [Steinhauer 2005, с. 9–10].

Ізольовані абрєвіатури на кшталт *ff*, *fff*, *pp* є особливою групою скорочень. З погляду знакової теорії, результатом графічної абрєвіації є поява додаткового (скороченого) позначувального при старому позначуваному. Іншими словами, позначуване отримує два позначувальних, пов'язаних між собою процесом абрєвіації. Проте у випадку ізольованих абрєвіатур спостерігають зміну знакового характеру слова, яке починають осмислювати як відносно самостійний графічний символ. Так, при необхідності передати множину скорочене слово поводиться інакше, ніж повнозначне слово: повнозначне слово приєднує афікс множини (*Seite – Seiten, Park – Parks*), а ізольоване скорочення може подвоюватися, як-от: *S. – SS., f. – ff.*, тобто виявляти ознаки аналогічно до нелітерних символів (подібно до знаків параграфа або номера: *§ – §§, № – №№*). Низьку зустріваність омонімічних абрєвіатур серед ізольованих скорочень пояснюють як низькою частотою самих скорочень цього типу, так і обмеженою можливістю поєднувати під одним формативом різні означувані.

Підводячи підсумки дослідження омонімії абрєвіатур, можемо зробити **висновки**, що скорочення як принцип номінації відповідає намірам мовця до раціональної комунікації, оскільки при аналогічному змісті воно спрощує форму номінальної одиниці. Поряд з установкою на економію мовних засобів сюди слід віднести прагнення мовця створювати експресивні одиниці чи вимогу до емоційно-стилістичного різноманіття. Оскільки процес скорочення слів має своїм результатом економію мовних засобів, можна сказати, що омонімізація, що відбувається при скороченні, також пов'язана із чинністю закону „найменшого зусилля”.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у встановленні залежності кількості омонімів від структурно-формальних ознак абрєвіатур, а також розгляд моделей утворення абрєвіатур у руслі лінгвосинергетичного підходу, що й слугуватиме матеріалом наших наступних студій.

Література

- Кійко С. В. Синергетика омонімії як мовного, мовленнєвого і міжмовного явища [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 532 с.
- Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. 4-е изд., стереотип. Москва : УРСС, 2013. 208с.
- Солсо Р. Когнитивная психология. 6-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 589 с.
- Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : УРСС, 2009. 370 с.
- Третьякова К. В. Природа та особливості абрєвіальної омонімії в латинській мові. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки* : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк : Вид-во ВНУ, 2010. № 8. С. 232–234.
- Турчин М. Контрастивний аналіз омонімії скорочень сучасної німецької та української мов на структурно-семантичному рівні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. № 114 : Германська філологія. Чернівці : Рута, 2001. С. 24–31.
- Altmann G. Prolegomena to Menzerath's Law. *Glottometrika*. 1980. Nr. 1. S. 1–10.
- Best K.-H. Quantitative Linguistik. Eine Annäherung. 3. Aufl. Göttingen : Peust & Gutschmidt Verlag, 2006. 154 S.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Hrsg. von G. Drosdowski. 6. Aufl. Mannheim / Wien / Zürich : Dudenverlag, 2006. 1816 S.
- Menzerath P. Die Architektur des deutschen Wortschatzes. Bonn : Dümmler, 1954. 131 S.
- Nonlinear Regression Analysis Program / Ph. H. Sherrod. Copyright 1991-2001.
- Schlobinski P. Von "hdl" bis "cul&r" : Sprache und Kommunikation in den Neuen Medien. Mannheim [u.a.] : Dudenverlag, 2006. 336 S.
- Steinhauer A. Duden. Das Wörterbuch der Abkürzungen. 5. Aufl. Mannheim / Wien / Zürich : Dudenverlag, 2005. 480 S.

(Матеріал надійшов до редакції 15.03.20. Прийнято до друку 9.04.20)